«درس چهارم»

سبک‌شناسی قرن‌های دوازدهم و سیزدهم (دورهٔ بازگشت و بیداری)

سؤال نخست:

تحلیل شعر ملک‌الشّعرای بهار در قلمروی ادبی

برخی آرایه‌های به‌کاررفته در حیطهٔ بیان عبارتند از: بار سفر بستن، کنایه از آمادهٔ حرکت شدن/ در ترکیب «گرد شتابنده» استعاره مکنیه وجود دارد و می‌توان آن را اضافهٔ استعاری نامید./ داغ: استعاره از سیاهی وسط گل لاله است؛ داغ است دل لاله: کنایه از عزادار بودن لاله است./ لاله‌عذاران: تشبیه؛ کسانی که عذار (چهرهٔ) آنان مانند لاله زیباست./ در ترکیب دلِ لاله، استعارهٔ مکنیّه وجود دارد و یک ترکیب استعاری‌ست./ در واژهٔ «سرو» نیز استعارهٔ مکنیه (= تشخیص) وجود دارد./ باغ جهان یک ترکیب (اضافهٔ) تشبیهی‌ست./ مرغ گرفتار: استعارهٔ مصرحه از انسان اسیر/ گلشن: استعاره مصرحه از دنیا/ هَزاران به معنی بلبلان: استعارهٔ مصرحه از انسان‌های آزادی‌خواه/ خون‌بار: کنایه از غم فراوان/ چون ابر بهاران همه رفتند: تشبیه رفتن آدم‌ها به رفتن ابر بهاری

برخی آرایه‌های حیطهٔ بدیع: در بیت سوم حسن تعلیل (ذکر دلیل ادبی) وجود دارد زیرا برای حالت طبیعی گل لاله و سرو دلیلی غیرعلمی (ادبی) آورده‌است که صرفاً از دید زیبایی‌شناسی قابل‌توجیه است. / خفتن: کنایه از مردن/ تکرار واژهٔ اندوه در قلمروی واژه‌آرایی‌ست./ حروف ر و س در برخی ابیات، واج‌آرایی (موسیقی حروف) ایجاد کرده‌اند که بر غنای موسیقایی شعر افزوده‌است. شعر در محور افقی و در هر بیت، برای تصویرسازی از آرایهٔ مراعات‌نظیر و تناسب‌های واژگانی بهره می‌برد؛ گروه کلماتی از جمله «گرد- دامن- سواران»، «لاله- سرو- باغ» و «مرغ- گلشن- قفس- هَزار» از آن دسته‌اند.

تحلیل شعر ملک‌الشّعرای بهار در قلمروی فکری

شعر در یک فضای غم‌گرایانه سروده شده‌است. به اعتقاد شاعر، انسان‌های خوب و شایسته همه از دنیا رفتند، ایران (وطن شاعر)، خالی از افراد لایق شده و این مسأله اندوه شاعر را برانگیخته‌است. شاعر در نبود همراهان پیرامون خود، احساس تنهایی و ناامیدی می‌کند و او نیز راه رهایی را در رفتن و ترک دنیا می‌داند. شعر یک در لایهٔ معنایی دیگر، بی‌اعتباری دنیا را نیز تداعی می‌کند.

سؤال دوم:

تحلیل در قلمروی ادبی- دست زمانه، اضافه استعاری است./ در بیت دوم، ترکیب «سیل خون» اغراق‌گونه است./ آستین از چشم برگرفتن کنایه از آگاهی و بیداری است./ شاعر خود را در گریستن و نالیدن به ارغنون (از ابزارهای موسیقی) تشبیه کرده‌است. (ارغنون سازی‌ست که لوله‌های فراوانی برای دمیدن دارد و هنگام نواختن، از آن صدای زیادی برمی‌خیزد./ چرخ: استعاره مکنیه (= تشخیص) دارد، زیرا مخاطب شاعر واقع شده‌است./ بین واژگان درد و دزد نیز جناس ناقص اختلافی وجود دارد.

سؤال سوم:

تحلیل متن در قلمروی زبانی- می‌توان نشانه‌های سادگی متن دورهٔ مشروطه را در ساختار متن دید. نشانه‌های این سادگی در جملات کوتاه، واژگان قابل‌فهم و پرهیز از به‌کارگیری واژگان دشوار و دیریاب عربی وجود دارد. وجود برخی واژگان عربی از جمله مالیه، انتظام قشون و عمارت و ... به‌دلیل کاربرد اصطلاحی آن‌ها در آن دورهٔ تاریخی از زبان فارسی است. واژهٔ کرور از واژگان دخیل غیرعربی به زبان فارسی‌ست که در نتیجهٔ تبادلات فرهنگی ایران و اروپا، در کنار بسیاری واژگان دیگر به زبان فارسی راه یافتند. بیشتر واژگان به‌کاررفته در متن، ساده است؛ از واژگان غیرساده می‌توان به گذشتگان (وندی)، بزرگ‌مرد (مرکّب)، خرابی‌ها (وندی) و ... اشاره کرد. در قلمروی واژگانی، نویسنده از ترکیب‌های متضاد (دوست- دشمن، پستی- بلندی) برای تأثیرگذاری بیشتر سود برده‌است.

تحلیل متن در قلمروی فکری- مضمون غالب متن، نوگرایی و تجدّدخواهی‌ست که از مضامین رایج نثر دورهٔ مشروطه است. ناظم‌الاسلام در این متن، دربارهٔ پیشینهٔ تحوّلات جامعهٔ ایرانی سخن می‌گوید و منشأ آن را در اقدامات امیرکبیر جستجو می‌کند. این متن را می‌توان یک نمونه از متن‌های تحقیقی و تحلیلی این عصر به شمار آورد.